

УДК 378:8:336.5

Т.В. ТАРАСЕНКО

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

У статті розглянуто специфіку розвитку професійно значущих якостей особистості майбутнього вчителя-філолога. Обґрунтовано важливість розвитку професійно значущих якостей особистості майбутнього вчителя-філолога для його подальшої педагогічної діяльності. Виділено та конкретизовано найважливіші професійно значущі якості особистості вчителя-філолога як носія духовних цінностей власного народу й посередника в міжкультурному обміні. Визначено ефективні шляхи розвитку професійно значущих якостей особистості майбутнього вчителя-філолога.

Ключові слова: професійно значущі якості особистості вчителя-філолога, детермінанти педагогічної діяльності, гуманістична освіта, контекстне навчання.

Докорінні зміни, що відбуваються в сучасному світі, значне зростання інформаційної завантаженості та інтенсивності комунікації між різними країнами потребують суттєвих змін в організації викладання філологічних дисциплін у середній школі. Філологічні дисципліни є дуже важливими для формування особистості учня, оскільки мова є найефективнішим інструментом узгодження взаємодії між учасниками сфер життєдіяльності різного рівня та різного характеру, а література є невичерпною скарбницею культурного й соціального досвіду людства. Досягнення цілей гуманістичної освіти вимагає кардинальних змін соціально-психологічних, організаційно-педагогічних і теоретико-методологічних аспектів підготовки майбутніх учителів-філологів, професійним призначенням яких є здійснення навчально-виховної діяльності в процесі викладання рідної та іноземної мов, рідної й зарубіжної літератури.

Значним внеском у розробку проблеми розвитку професійно значущих якостей учителя у процесі фахової підготовки стали праці таких науковців, як І. Бех, І. Бим, Н. Глузман, Н. Гузій, І. Зимня, І. Зязюн, В. Кремень, Є. Павлютенков, Ю. Пассов, В. Сластьонін, О. Цокур та ін.

Проте окремі аспекти зазначеної проблеми є невирішеними, зокрема, формуванню особистісного компонента та розвитку професійно значущих якостей майбутнього вчителя-філолога в деяких вищих педагогічних навчальних закладах приділяють недостатньо уваги, хоча вони відіграють ключову роль у підготовці фахівця, здатного засобами мови й літератури звертатися безпосередньо до розуму та почуттів учнів, формуючи емоційно-ціннісне ставлення молодого покоління до навчання й знань загалом.

Мета статті – визначити специфіку розвитку професійно значущих якостей майбутнього вчителя-філолога.

Найважливішу роль у процесі навчання, виховання й розвитку дитини мовними засобами відіграє вчитель-філолог. Саме від учителя-філолога значною мірою залежить, чи стане для учня мова ефективним інструмен-

том комунікації та вираження власної творчої особистості, чи матиме літературний твір виховний вплив на дітей, ставши для них джерелом мудрості. Високий рівень розвитку професійно значущих якостей вчителя-філолога забезпечує йому здатність ефективно виконувати завдання, що виникають протягом навчально-виховного процесу з рідної та іноземних мов, української й зарубіжної літератури.

Як стверджує В. Шадриков, професійно значущі якості вчителя є детермінантами педагогічної діяльності й визначаються як якості суб'єкта, що включені в процес діяльності та впливають на ефективність її виконання, за основними параметрами: продуктивність, якість, надійність [8, с. 57]. На важливості особистісних якостей у професії вчителя наголошував К. Ушинський, зазначаючи, що "вплив особистості вихователя на молоду душу є тією виховною силою, яку не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень" [7, с. 529]. Протягом багатьох років учені робили спроби виділити найсуттєвіші з погляду ефективності педагогічної діяльності якості вчителя. В. Сластьонін зараховує до професійно важливих характеристик майбутнього вчителя інтелектуальні якості і ставлення до навчання (глибину знань, інтелектуальні можливості засвоєння різних навчальних дисциплін, ерудованість і допитливість, здатність до творчої діяльності, широту духовних інтересів, уміння викладати думки, начитаність); морально-вольові якості (енергійність, наполегливість, твердість волі, тактовність, доброту, любов до дітей, товарицькість, колективізм, чесність, скромність, стриманість, увічливість); ділові якості (організаторські здібності, працелюбність, самокритичність, принциповість, уміння долати труднощі, ініціативність, практичність, авторитет) [5]. Т. Бельчева, М. Елькін, С. Ізбаш вважають важливими особистісними якостями педагога комунікабельність, товарицькість (оскільки саме власна відкритість дає змогу вчителю проникати у внутрішній світ своїх учнів); здатність володіти своїми емоціями та почуттями, терпіння, поєднане із живістю реакції й емоційністю в роботі з учнями; наполегливість у досягненні мети; оптимізм і гумор, здатність підтримувати радісний настрій учнівського колективу, спираючись на позитивні складові характеру дітей; привітність; артистизм; наявність життєвого досвіду, мудрість; зовнішня привабливість [3, с. 33]. М. Ткаченко до професійно необхідних якостей педагога зараховує гуманність (педагогічна професія за своєю природою має гуманістичний характер), креативність (педагогічна діяльність має творчий характер), цілеспрямованість (педагогічна діяльність сприяє досягненню запланованої мети) [6, с. 22].

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що серед найважливіших якостей учителя-професіонала слід виділити такі:

1. Гуманність – любов до дітей, здатність поважати їх людську гідність, потреба й уміння надавати кваліфіковану педагогічну допомогу в їх особистісному розвитку.

2. Громадянська відповідальність, соціальна активність, оскільки від правильного виховання молодого покоління залежить благоустрій усього народу.

3. Справжня інтелігентність (від лат. *inteligens* – той, що знає, розуміє, розумний) – високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета викладання, ерудиція, висока культура поведінки. Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця справжнє виховання, що проникає в характер, неможливе.

4. Правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість.

5. Інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень. Лише наявності енциклопедичних знань замало для успішного виконання педагогічних завдань; учитель має спонукати учнів до самостійного мислення.

6. Любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті.

7. Здатність до міжособистісного спілкування, ведення діалогу, наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки учителя, сприяє упевненості учнів у доброзичливості вчителя, його чуйності, доброті, толерантності.

Усі ці якості мають бути покладені в основу формування особистості вчителя-словесника, але особливості викладання предметів філологічного циклу вимагають від цього фахівця спеціальних здібностей. Визначаючи специфіку розвитку професійно значущих якостей вчителя-філолога, слід зважати, передусім, на особливості професійної діяльності такого фахівця. Філологія (*Філологі* – від грец. *φίλος* – любов і *λόγος* – слово, учення) являє собою сукупність наук (мовознавства, літературознавства, фольклористики, текстології, джерелознавства, риторики, палеографії тощо), що вивчають письмові пам'ятки, тексти, за якими можна здійснити опис мови й літератури того чи іншого народу. Мова й література є важливими складниками розвитку особистості. Оволодіння мовою сприяє формуванню вищого понятійного мислення й логіки, засвоєнню понять та ідей. Мова є найпотужнішим інструментом засвоєння загальнолюдських цінностей, виховання патріотизму й обміну культурами різних народів. Розвиваючи в учнів навички монологічного й діалогічного мовлення, формуючи в них такі якості, як комунікативність, такт, коректність у спілкуванні, учитель-філолог має прищеплювати їм культурні традиції народів, мова яких вивчається. Художня література, не обмежена межами простору та часу, є найпотужнішим інструментом емоційного впливу на особистість учня. Видатний педагог К. Ушинський підкреслював надзвичайну важливість емоційної сфери людини в процесі навчання й виховання: “Виховання, яке майже виключно турбується про освіченість розуму, робить у цьому випадку великий прорахунок, бо людина – більш людина тому, як вона відчуває, ніж в тому, як вона думає” [7, с. 352]. Крім того, література є чинни-

ком спадковості культурних цінностей від покоління до покоління, каналом передачі інформації, механізмом навчання й виховання молодого покоління. Великий вплив на особистість учня мають фольклорні явища, країнознавчі аспекти, традиції та звичаї, відображені в художніх творах. При ознайомленні з літературою важливе значення має не стільки сприйняття учнями літературного твору, скільки співвіднесення викладених письменником думок із внутрішнім світом учнів. Завдання вчителя-філолога – керувати цим процесом, акцентуючи на загальнокультурних цінностях, відображених у літературних творах.

Для досягнення професійної мети вчителю-філологу мають бути притаманні гуманістичні особистісні якості, педагогічні здібності й високий рівень особистої культури. Серед професійних якостей і здібностей, необхідних учителю-словеснику, О. Семенов виділяє поетичне сприйняття довкілля, спостережливість, багатство словникового запасу, емоційну розвиненість, відчуття мови, багатство словесних асоціацій, розвинену фантазію, оригінальність мислення та мовлення, художній смак [4, с. 133]. І. Зимня серед професійних якостей учителя-філолога виділяє високу мовну культуру, відточеність і варіативність мовних форм вираження думки, досконале володіння методичними прийомами навчання [2]. Серед професійно важливих якостей і характеристик учителя-філолога можна також особливо виділити лінгвістичні здібності, які включають фонематичний слух і вимову, здібності до іншомовного спілкування; розуміння засобів художнього мовлення; готовність і спроможність до співпраці, креативність та інноваційність як здатність до подолання традиційності в процесі навчання мов; здатність до самоосвіти та самовдосконалення, рефлексивне мислення як здатність коригувати власний понятійний апарат, попередній досвід, робити його адекватним сучасній педагогіці.

Опанування вміннями спілкування мовою, що вивчається, розглядається як процес “вторинної соціалізації” учня, прилучення до культурних особливостей мовленнєвої поведінки носіїв мови, завдяки чому той, хто навчається, оволодіває соціальними правилами користування мовою. Фахова підготовка майбутнього вчителя-філолога повинна забезпечити сприятливі можливості для його переходу від монокультурного до міжкультурного педагогічного спілкування. При підготовці вчителя-філолога слід також брати до уваги, що форми й методи навчання та виховання, спрямовані на розвиток його професійно значущих якостей залежать від вікових і психологічних особливостей, досвіду педагогічної діяльності, поставленої мети навчання на певному етапі; вони постійно змінюються й вимагають творчого підходу до викладання. Провідну роль у процесі розвитку професійно значущих якостей особистості майбутнього вчителя-філолога має відігравати контекстне навчання, через яке, на думку А. Вербицького, вирішується проблема єдності навчання й виховання в межах цілісного освітнього процесу [3]. Реалізація динамічної моделі діяльності студентів у контекстному навчанні відбувається від суто навчальної діяльності (напри-

клад, у формі лекційно-семінарських занять), через квазіпрофесійну (проекування, рольові та ділові ігри), навчально-професійну (науково-дослідницька робота, педагогічна практика) до власно професійної діяльності. При впровадженні контекстного навчання у формах організації педагогічного процесу динамічно моделюється загальнокультурний, духовний, предметний, соціальний та освітній зміст життєдіяльності студента, здійснюється трансформація його навчально-пізнавальної діяльності в соціально-практичну.

Висновки. Професійно важливі якості характеризують інтелектуальну й емоційно-вольову сторони особистості вчителя-філолога й суттєво впливають на ефективність його педагогічної діяльності, яка полягає не тільки в навчанні учнів мов та ознайомленні їх з кращими літературними творами, а й у творчій реалізації педагогом завдань інтеріоризації загальнолюдських цінностей в особистісні. Найефективнішим засобом розвитку професійно значущих якостей учителя-філолога є контекстне навчання, яке дає змогу вирішити проблему єдності навчання й виховання в межах цілісного освітнього процесу у вищому педагогічному навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Вербицкий А.А. Школа контекстного обучения, как модель реализации компетентностного подхода в общем образовании / А. А. Вербицкий, О. Б. Ермакова // Педагогика. – 2009. – № 2. – С. 12–18.
2. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И.А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
3. Педагогічна майстерність сучасного вчителя: теорія і практика : підручник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів / Т.Ф. Бельчева, С.С. Ізбаш, М.В. Елькін, Т.М. Дюжикова, А.М. Солоненко. – Мелітополь : ТОВ "Видавничий будинок ММД", 2010. – 364 с.
4. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / О.М. Семенов. – Суми : ВВП "Мрія-1" ТОВ, 2005. – 404 с.
5. Сластенин В.А. Гуманистическая парадигма педагогического образования / В.А. Сластенин // Магистр. – 1994. – № 6. – С. 3–8.
6. Ткаченко М.В. Развитие профессионально значущих качеств будущих педагогов (технологический подход) : метод. посіб. / М.В. Ткаченко. – Одеса : Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2006. – 78 с.
7. Ушинский К.Д. Проект учительской семинарии : собр. соч. в 11 т. / К.Д. Ушинский. – М. : АПН РСФСР, 1948–1952. – Т. 2. – С. 515–553.
8. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способностей человека / В.Д. Шадриков. – М. : Логос, 1996. – 318 с.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2014.

Тарасенко Т.В. Специфика развития профессионально значимых качеств личности будущего учителя-филолога

В статье рассмотрена специфика развития профессионально значимых качеств личности будущего учителя-филолога. Обоснована важность развития профессионально значимых качеств личности будущего учителя-филолога для его дальнейшей педагогической деятельности. Выделены и конкретизированы важнейшие профессионально значимые качества личности учителя-филолога как носителя духовных ценностей своего народа и посредника в межкультурном обмене. Определены эффективные

пути развития профессионально значимых качеств личности будущего учителя-филолога.

Ключевые слова: профессионально значимые качества личности учителя-филолога, детерминанты педагогической деятельности, гуманистическое образование, контекстное обучение.

Tarasenko T. Specifics of development of professionally significant qualities of the future teacher-philologist's personality

The article deals with the specifics of development of professionally significant qualities of the future teacher-philologist's personality. The importance of development of professionally significant qualities of the future teacher-philologist for his further pedagogical activity is proved. The most important professionally significant qualities of the future teacher-philologist as distributor of cultural values of native people and intermediary in a cross-cultural exchange are allocated and concretized. Effective ways of development of professionally significant qualities of the future teacher-philologist's personality are defined. Achievement of the humanistic education objectives demands cardinal changes of social and psychological, organizational and pedagogical, theoretical and methodological aspects of future teachers' training. Analysis of pedagogical and methodical literature testifies to the importance of such qualities of the future teacher's personality as humanity, intelligence, social activity, innovative style of scientific and pedagogical thinking. Studying of language and literature plays a key role in the development and socialization of the personality. The main task of the teacher-philologist is to direct the process of an interiorization of universal values in personal pupils' values by means of language and literature. Specifics of the professional activity determines the importance of such qualities, as abilities to interpersonal communication, language culture, art taste for the teacher-philologist's personality. The effective instrument of the development of professionally significant qualities of the teacher-philologist is contextual training. Contextual training includes the cultural, spiritual, subject, educational content of the student's activity and provides transformation of his educational cognitive activity in the social and practical ones.

Key words: professionally significant qualities of the future teacher-philologist's personality, determinants of pedagogical activity, humanistic education, contextual training.